

VZTAH MEZI STYLY ZVLÁDÁNÍ, PŘESVĚDČENÍM O VLASTNÍM VLIVU A PROBLÉMY DOSPÍVAJÍCÍCH¹

Martina Hanžlová, Petr Macek

Abstrakt

Studie ukazuje souvislosti mezi frekvencí různých stylů zvládání (aktivní, znevážení, bezradnost), percipovanou četností každodenních problémů adolescentů a jejich přesvědčením o vlastním vlivu. Tyto vztahy byly zjišťovány zvláště v několika sociálních kontextech (škola, rodiče, problémy se sebou samým, vrstevníci, opačné pohlaví, volný čas, volba povolání, představy o budoucnosti). Výzkumný soubor tvořilo celkem 563 respondentů (průměrný věk 15,6 let) z různých středních škol.

Výsledky ukázaly významný vztah mezi bezradností (pasivní coping) a nízkou percepcí vlivu, a to zejména pro problémy ve škole, s rodiči, s vrstevníky a pro oblast volby povolání. Aktivní přístup k řešení problémů a strategie znevažování problémové situace nesouvisí s přesvědčením o vlastním vlivu. Na druhou stranu, používání pasivních strategií a v některých sociálních kontextech (škola, vztahy s opačným pohlavím, volba povolání, představy o budoucnosti) i frekvence aktivního copingu souvisí s četností problémů.

Klíčová slova: adolescence, coping, přesvědčení o vlastním vlivu, problémy dospívajících

THE RELATIONSHIP BETWEEN COPING STYLES, LOCUS OF CONTROL AND PROBLEMS OF ADOLESCENTS

Abstract

The study is focused on relationships among frequencies of three coping styles (active, discounting, helplessness), perceived frequency of daily hassles, and perceived control beliefs. These relationships were analyzed separately for specific social context (school, parents, self, peer context, opposite sex, leisure time, future career, future expectations). A sample of 563 respondents (average age 15,6 years old) included students of different high schools.

As results revealed, the significant relationships between the passive coping strategy (helplessness) and a low level of perceived control beliefs were found in regard to school problems, problems with parents, problems with peers, and to problems regarding future career. The active coping and the coping strategy of discounting were not related to perceived control beliefs. On the other hand, the strategy of helplessness as well as a using of the active coping (in regard to school problems, problems with the opposite sex, problems regarding future career and future expectations) were related to the frequency of perceived daily hassles.

Keywords: adolescence, coping, locus of control, problems of adolescents

Došlo do redakce: 7.10.2008
Schváleno k publikaci: 19.1.2009

¹ Tato stať je podpořena projektem VZ MŠMT 0021622406.

Úvod

V dospívání se lidé setkávají s různými typy zátěží – od běžných denních starostí (zkoušky, vztahové problémy, hádky) přes naléhavé silně stresující události (nemoc, rozbití přátelství) po chronické děje jako šikanování nebo život ve hmotném nedostatku. Načasování zátěží, rozsah nebo množství změn, které mladý člověk zažívá, a jejich synchronicita přispívají k tomu, jak bude obtíže zvládat. Zásadní roli v tom hraje také sociální opora a aktivní přístup k vlastnímu vývoji (Coleman, Hendry, 1999).

Podle R. S. Lazaruse (1993) je člověk aktivním organizátorem své zkušenosti se zátěží a je tedy na něm, jakou strategii zvládání zvolí. Podle výsledků Euronet Pilot Study (Macek, 1998b) patřily u dospívajících mezi nejčastější strategie zvládání náročných situací tyto: aktivní snaha uklidnit se, racionální rozebírání situace a hledání nového řešení problému, opětovné zkoušení a snaha zapomenout na obtíže změnou činnosti. Některé z dalších výsledků naznačují, že emocionální reagování pozitivně souvisí s negativním sebehodnocením, s akceptací reality a se všemi typy problémů. Únik od řešení problémů souvisí s častějšími problémy se školou, s rodiči, s osobním soukromím a se zdravím a kondicí.

K sebehodnocení přispívá jak to, zda se člověk považuje za schopného zvládat obtížné životní situace – tedy jeho vědomí vlastní účinnosti, tak i konkrétní způsob, jakým tyto situace zvládá. S vysokým sebehodnocením a také se životní spokojeností souvisejí na problém orientované strategie (Blatný, Osecká, 1998).

Lovaš (1997) srovnával preference zvládacích strategií v pěti oblastech (zdraví, mezilidské vztahy, peníze – včetně zaměstnání a školy, osobní krize a všeobecné). Vliv faktoru situace na konfiguraci chování byl nevýznamný, naopak mezi preferovanými i odmítanými styly v různých oblastech zjistil poměrně vysokou shodu. Ve všech oblastech by se lidé především snažili získat další informace o problémové situaci a promysleli by si plán svého postupu. Ve všech případech nejvíce odmítli použití povzbuzujícího prostředku.

Při plánování a zahájení cílově zaměřeného chování, tedy i při zvládání obtížných životních situací, má velký význam pocit člověka, zda je či není pánem vlastního chování a prožívání. Ukazuje se, že lidé s vyšším přesvědčením o vlastním vlivu (control beliefs) a s přiměřenými zvládacími strategiemi se obecně cítí lépe než ostatní (Flammer, 1993).

Důležitost propojení přesvědčení o vlastním vlivu a copingových strategií reflektuje komplexnější model adolescentního pocitu pohody (well-being) A. Groba. Obě uvedené proměnné zde hrají roli aktivních určujících prvků, zatímco na úrovni pozadí jako determinanty vystupují věk, pohlaví, kulturní kontext a objektivní zátěž (Grob et al., 1999). Podle výzkumu těchto autorů koreluje well-being nejvíce se zátěží (negativně) a na emoce zaměřeným copingem (také negativně), pozitivní vztah pak má k přesvědčení o vlastním vlivu a na problém zaměřenému copingu. Ani tyto zdroje well-beingu nejsou na sobě nezávislé: s čím větší zátěží se adolescent setkává, tím více reaguje emocionálně, používá méně na problém orientovaného copingu a tím menší vlastní vliv předpokládá. Přesvědčení o vlastním vlivu má pozitivní vztah k problémově orientovanému zvládání a negativní vztah k emocionálním reakcím.

Potřeba ovlivňovat svůj vlastní život v průběhu adolescence narůstá (Macek, 2003). Jak upozorňuje v této souvislosti A. Flammer, potřeba mít vliv a přesvědčení o vlastním vlivu je třeba studovat u adolescentů diferencovaně pro jednotlivé oblasti života, protože ne vždy padne tato snaha na úrodnou půdu. Jsou oblasti života, kde je právo adolescentů na seberegulaci zcela přiznáno, v jiných oblastech života se dospělí obávají toto „právo“ na adolescenta delegovat (Flammer, 1995). Kromě vlivu norem a autorit na přesvědčení o vlastním vlivu má také nezastupitelnou roli osobní zkušenost. Jak zjistil B. Compas se svými spolupracovníky, studijní stresory byly adolescenty vnímány jako více kontrolovatelné než interpersonální problémy. U studijních problémů také použili dospívající více na problém zaměřených strategií, zatímco u interpersonálních problémů použili více na emoce zaměřeného zvládání (Compas et al., 1985; cit. dle Coleman, Hendry, 1999).

Obecně se dá říci, že přesvědčení o vlastním vlivu souvisí s aktivním chováním ve vztahu k prostředí a podporuje adaptivní coping. To zjistila ve svém výzkumu i L. Medvedová (1996) a také některé dřívější výzkumy, které se zabývaly lokalizací vlivu (locus of control – viz např. Seeman, Evans, 1962, cit. dle Nakonečného, 1997).

V návaznosti na tyto poznatky a předchozí zjištění (např. Grob et al., 1999, Medvedová, 1996) předpokládáme, že vysoká míra přesvědčení o vlastním vlivu bude v pozitivním vztahu s nižším výskytem problémů a s aktivními zvládacími strategiemi. Dále předpokládáme, že adolescenti preferující aktivní zvládací strategie se budou oproti ostatním méně často setkávat s problémy, podobně jako ve výše popsáném modelu well-beingu (Grob et al., 1999).

Cíl výzkumu

Cílem studie je popsat, jak spolu souvisí způsoby zvládání obtížných situací, problémy dospívajících a jejich přesvědčení o vlastním vlivu. Toto vše sledujeme jak souhrnně, tak diferencovaně pro jednotlivé problémové oblasti.

Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořili dospívající z jihomoravských škol, od šestých tříd základních škol po čtvrtý ročník středních škol a jeho ekvivalenty (n=563, z toho 267 chlapců a 296 dívek, průměrný věk 15,6 let v rozsahu 11-21 let). Rozložení souboru podle typu školy je následující: ZŠ – 271, gymnázia – 97, SOŠ – 60 a SOU – 135.

Metody

Problémy dospívajících jsme zjišťovali pomocí dotazníku **PQ** (Problem Qestionnaire, Seiffge-Krenke, 1995). Ten předkládá seznam 65 možných starostí, se kterými se dospívající mohou setkat. Jsou uspořádány podle sedmi problémových oblastí: škola, budoucnost, soužití s rodiči, vztahy s vrstevníky, volný čas, vztahy k opačnému pohlaví a problémy se sebou samým. U každé položky respondenti na

pětistupňové škále vyjadřovali, jak často se s problémem setkávají, resp. do jaké míry se jich problémy týkají (1 – vůbec, 2 – zřídka, 3 – částečně, 4 – většinou a 5 – neustále). Cronbachovo alfa jako ukazatel vnitřní konzistence jednotlivých subškál: škola – 0,668; budoucnost – 0,715; rodiče – 0,813; vrstevníci – 0,787; volný čas – 0,643; opačné pohlaví – 0,802; problémy se sebou – 0,856.

Ke sledování zvládacích strategií jsme použili dotazník **CASQ** (Coping Across Situations Questionnaire Seiffge-Krenke, 1995), který umožňuje posouzení situačních vlivů na preferenci způsobů zvládání. Obsahuje dvacet zvládacích strategií, respondenti mají v každé z uvedených problémových oblastí označit všechny strategie, které by při potížích v této oblasti mohli použít. Jejich faktorovou analýzou (viz Hanžlová, Macek, 2008) jsme získali tři zvládací styly: 1) aktivní coping, 2) znevažování a nadhled a 3) bezradnost a vzdání se. Aktivní coping můžeme charakterizovat jako komunikaci o problému a aktivní řešení s využitím sociální opory. Člověk používající znevažování a nadhled se o svoje problémy moc nestará, nedělá si s nimi starosti nebo je dokonce popírá a chová se, jakoby neexistovaly. Neuvažuje o nich předem, pokládá problémy za normu a nevzrušuje se tím, že přicházejí. Člověk, který používá bezradnost či vzdání se, dobře ví, že problémy tu jsou, nechává se jimi pohltit a nevěří, že je může vyřešit. Pasivně situaci přijímá, je pesimista, řešení problému vzdává a vyrovnává se jen se svým stavem a emoční bilancí.

Dále jsme ad hoc konstruovanou částí dotazníku zjišťovali **přesvědčení o vlivu** ve stejných zátěžových oblastech, jaké rozlišuje dotazník CASQ. Dospívající měli na čtyřbodové škále posoudit míru svého vlivu nebo vlivu okolí na dění v těchto oblastech (1 – závisí to především na okolnostech, 4 – především na mně).

Způsob zpracování dat

Při zpracování dat jsme provedli deskriptivní, faktorovou a korelační analýzu. U sledovaných proměnných jsme spočítali průměrné skóry nebo součtové skóry. Výpočty byly provedeny pomocí statistického programu SPSS.

Výsledky

Dospívající většinou věří, že na uvedené oblasti mají vliv především oni sami. Nejvíce to platí v oblastech budoucí profese (průměr 3,42), škola (3,40) a budoucnost (3,34).

Tab. 1 Přesvědčení o vlastním vlivu v jednotlivých oblastech
(1 – závisí to především na okolnostech, 4 - především na mně):

Oblast vlivu	m	sd
Vliv na školu	3,40	0,725
Vliv na budoucnost	3,34	0,823
Vliv na rodiče	2,95	0,962
Vliv na vrstevníky	3,15	0,850
Vliv na volný čas	3,30	0,910
Vliv na opačné pohlaví	3,22	0,839
Vliv na sebe	3,18	1,000
Vliv na profesi	3,42	0,805

Průměrné hodnoty problémů nedosahovaly na škále 1 – 5 ani středních hodnot, s výjimkou tří nejfrekventovanějších, se kterými se dospívající setkávají. Nejvíce potíží mají s nalezením něčeho, co by je skutečně zajímalo ($m=3,64$) a s tím, aby rodiče nechali jejich vlastní rozhodnutí na nich (3,19) a s tím, že někteří známí jsou falešní a neupřímní (3,02). Shrnuje do osmi problémových oblastí, dospívající se nejčastěji setkávají s problémy s budoucností ($m=2,64$), do kterých jsou zahrnuty starosti o budoucí studium, založení rodiny, o zaměstnání, životní prostředí a obecně o nalezení něčeho, co by je skutečně zajímalo. Následují problémy s rodiči (2,37) a dále s vrstevníky (2,37).

Tab. 2 Problémy dospívajících – průměrné hodnoty subškál
(škála 1 – s problémem se nesetkávám vůbec, 5 – neustále)

Problémové situace	m	sd
Škola	2,312	,681
Budoucnost	2,644	,710
Rodiče	2,371	,766
Vrstevníci	2,368	,713
Volný čas	2,235	,733
Opačné pohlaví	2,213	,789
Já	2,166	,648

Adolescenti nejčastěji používají aktivní zvládací styl (průměrný skóre 2,68), potom znevážení (1,96) a nejméně často bezradnost (0,74). Rozdíly mezi jednotlivými styly jsou průkazné ($p<0,05$) nejen souhrnně, ale i zvlášť v každé problémové oblasti. Aktivní coping dospívající nejčastěji využívají při setkání s problémem ve škole a s volbou povolání, nejméně u problémů s volným časem a se sebou samým. Znevážení a nadhled nejvíce aplikují na problémy se školou a rodiči, výrazně nejméně často na problémy s volbou povolání a dále s budoucností. Zhruba stejným

způsobem je rozložené používání stylu bezradnost a vzdávání se: nejčastěji je dospívající volí při setkání s problémy ve škole a s rodiči, nejméně často u problémů s volbou povolání a volným časem. Na problémy se školou tedy dospívající aplikují maximum všech tří zvládacích stylů, u rodičů používají pasivnější reakce než jinde, naopak v oblastech budoucnost a volba povolání nejvýrazněji ze všech oblastí převládají aktivní reakce nad pasivními.

Tab. 3 Přehled použití zvládacích stylů souhrnně a zvlášť pro každou oblast (srovnání párovými t-testy)

Problémová oblast	Aktivní coping	Znevážení	Bezradnost	Aktivní-Znevážení		Aktivní-Bezradnost		Znevážení-Bezradnost	
				t	p	t	p	t	p
Škola	,39	,29	,12	8,48	,000	23,39	,000	15,28	,000
Rodiče	,32	,29	,13	3,06	,002	16,52	,000	14,26	,000
Vrstevníci	,33	,27	,08	5,23	,000	23,61	,000	17,97	,000
Volný čas	,28	,23	,07	4,71	,000	19,21	,000	14,88	,000
Opačné pohl.	,31	,26	,10	5,02	,000	19,86	,000	14,58	,000
Já	,30	,27	,09	2,45	,014	19,11	,000	16,17	,000
Volba povol.	,39	,16	,06	20,52	,000	29,20	,000	11,05	,000
Budoucnost	,36	,21	,08	13,33	,000	23,93	,000	12,61	,000
Všechny oblasti	2,68	1,96	0,74	10,88	,000	28,14	,000	20,61	,000

Následující text uvádí vzájemné vztahy mezi sledovanými proměnnými. Z údajů uvedených v tab. 4 vyplývá, že bez ohledu na konkrétní situaci s ostatními charakteristikami souvisí především copingový styl bezradnost a vzdávání se. Používají ho častěji dospívající, kteří jsou více přesvědčeni o vlivu okolností a druhých lidí na svůj život, tedy externalisté. Bezradností a vzdáváním častěji reagují také ti, kteří mají více problémů. Oba uvedené vlivy spolu souvisí i vzájemně: externalita pozitivně koreluje s výskytem problémů.

Tab. 4 Korelace mezi styly zvládání, přesvědčením o vlastním vlivu a problémy

	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	-,023	,040	-,089*	-,206**
Výskyt problémů	,077	,033	,271**	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kromě celkového pohledu na souvislosti copingu, přesvědčení o vlastním vlivu a problémů dospívajících jsme korelace mezi těmito proměnnými sledovali ještě zvlášť pro každou problémovou oblast (tab. 5). (Dotazník PQ nezahrnuje samostatné položky na zjišťování problémů s volbou povolání, jsou v něm zahrnuty do otázek týkajících se budoucnosti. Proto budeme přesvědčení o vlastním vlivu a zvládací styly v oblasti budoucí profese srovnávat s výskytem problémů týkajících se budoucnosti.)

Tab. 5 Korelace mezi styly zvládání, přesvědčením o vlastním vlivu a problémy v jednotlivých oblastech

Škola	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	,054	,033	-,111**	-,084*
Výskyt problémů	,092*	-,062	,150**	-

Rodiče	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	,081	,051	-,089*	-,271**
Výskyt problémů	-,082	,077	,316**	-

Vrstevníci	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	-,000	-,039	-,110**	-,165**
Výskyt problémů	,064	,034	,169**	-

Volný čas	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	-,076	,062	,003	-,062
Výskyt problémů	-,065	,001	,154**	-

Já	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	-,119	-,047	-,012	-,106*
Výskyt problémů	,023	,050	,140**	-

Opačné pohlaví	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	,072	,028	-,040	-,168**
Výskyt problémů	,145**	,011	,183**	-

Volba povolání	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	-,008	,048	-,125**	-,072
Výskyt problémů	,173**	,087*	,182**	-

Budoucnost	Aktivní	Znevážení	Bezradnost	Výskyt problémů
Přesvědčení o vl. vlivu	-,020	-,027	,005	-,066
Výskyt problémů	,177**	,073	,087*	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Ukazuje se, že aktivní coping v některých oblastech (vztahy s opačným pohlavím, volba povolání, budoucnost a škola) souvisí v překvapivém směru s problémy dospívajících: ti, kteří mají více problémů, používají více aktivního zvládání. Bezradnost v souladu s celkovým zjištěním pozitivně koreluje ve všech oblastech s vyšším výskytem problémů. Znevážení s problémy dospívajících téměř nesouvisí, o něco častěji je při problémech s budoucí profesí používají ti, kteří tam problémů mají více.

Souvislost mezi zvládacími styly a přesvědčením o vlastním vlivu nacházíme jen u stylu bezradnost a vzdávání se. V oblastech škola, vztahy s rodiči a vrstevníky a volba budoucí profese používají externalisté (tedy ti, kteří připouštějí větší vliv druhých osob a okolností na tyto oblasti) více strategií spadajících pod bezradnost.

Pro soubor napříč všemi problémovými oblastmi platí, že čím méně jsou dospívající přesvědčeni o svém vlastním vlivu, tím více problémů uvádějí. Konkrétně to platí i u problémů se školou, s rodiči, s vrstevníky, se sebou samým a s opačným pohlavím – mají-li jich zde dospívající více, jsou v těchto oblastech spíše „externalisty“.

Diskuse

Ve shodě s výsledky jiných výzkumů (Grob, Flammer, 1999) jsme zjistili, že adolescenti jsou vysoce přesvědčeni o vlastním vlivu ve všech uvedených oblastech, zejména pak ve vztahu k volbě povolání a budoucí profesi, k budoucnosti a ke školnímu prospěchu. Toto zjištění se neshoduje se staršími výsledky P. Macka (1998a), podle kterých má 80 % českých adolescentů za to, že oblast školy spíše nemohou ovlivňovat. Oblastí, ve které uvádějí dospívající nejvíce obtíží, je budoucnost.

Výrazná preference aktivních strategií je v souladu se zjištěními M. Boekaertsové (1996), podle které empirické studie potvrzují vyšší frekvenci na problém zaměřeného copingu oproti pasivním emocionálním reakcím. Nejméně častá je bez ohledu na konkrétní problémovou situaci bezradnost a vzdávání se. Situační faktory ovlivňují preferenci zvládacích stylů jen částečně. Jejich pořadí zůstává všude stejné, i když například u problémů týkajících se volby povolání volí dospívající více aktivní

coping a méně úniku a bezradnosti než v jiných oblastech. Pro velkou část z nich je volba povolání resp. další školní dráhy aktuálním problémem, který intenzivně řeší s vědomím nutnosti učinit v blízké budoucnosti nějaké rozhodnutí.

Očekávané souvislosti copingu, přesvědčení o vlastním vlivu a problémů dospívajících se potvrdily jen částečně. Znevažování problémů není ostatními proměnnými ovlivněno téměř vůbec. Předpokládali jsme, že internalita a vysoký pocit vlastního vlivu budou v pozitivním vztahu s nižším výskytem problémů a s aktivními zvládacími strategiemi. Zjištění jiných výzkumů (Grob et al., 1999, Medved'ová, 1996) o tom, že vyšší přesvědčení o vlastním vlivu má význam pro aktivní zvládání, jsme nepotvrdili. Vysvětlit bychom to mohli široce pojatým faktorem aktivní coping a tím, že neodlišujeme zvládání zaměřené na problém a na emoce. Přesvědčení o vlastním vlivu i problémy dospívajících mají vztah spíše ke specifickému třetímu stylu.

Dále jsme předpokládali, že adolescenti preferující aktivní zvládací strategie se budou oproti ostatním méně často setkávat s problémy (Grob et al., 1999). Obtížně vysvětlitelné je tedy naše zjištění, proč v některých oblastech (škola, vztahy s opačným pohlavím, volba povolání, budoucnost) souvisí aktivní coping naopak s vyšším výskytem problémů. Je možné, že právě v těchto oblastech dospívající zřetelně vnímají nutnost v dohledné době obtíže a úkoly vyřešit (dokončit školu, najít si dívku/chlapce a zvolit profesi) a proto se zde problémům aktivně věnují.

Bezradnost a vzdávání se pozitivně koreluje s externalitou i s problémy dospívajících. To znamená, že ti, kteří mají více problémů a kteří méně věří ve svůj vliv na svůj život, častěji propadají bezradnosti a vzdávají se. Když jsou totiž přesvědčeni o tom, že sami svůj život až tolik neovlivňují, ani se o to nesnaží. Víra, že člověk může situaci ovlivnit, je důležitým předpokladem toho, aby se o to vůbec pokoušel. Neřešení problémů, vzdávání se a bezradnost vedou zase k tomu, že problémy nezmizí a přetrvávají. Stále vysoký výskyt problémů je pak spíše zdrojem pesimismu při zvládání a hledání možných prostředků k jejich řešení.

Dále jsme zjistili, že externalisté mají významně více problémů než internalisté. Tyto proměnné jsou zřejmě propojeny přes styly zvládání. Kromě toho zde můžou hrát roli ego-defenzivní strategie a obvyklá atribuční tendence přisuzovat problémy svému okolí, zatímco úspěchy a bezproblémové výsledky sobě.

Literatura

- Blatný, M., & Osecká, L. (1998). Zdroje sebehodnocení a životní spokojenosti: osobnost a strategie zvládání. *Československá psychologie*, 42, 5, str. 385–394.
- Boekaerts, M. (1996). Coping with Stress in Childhood and Adolescence. In Zeidner, M., & Endler, N. S. (Eds.) (1996), *Handbook of Coping: Theory, Research, and Applications*. New York: Wiley, s. 452–484.
- Coleman, J., & Hendry, L. B. (1999). *The Nature of Adolescence*. London: Routledge.
- Flammer, A. (1995). Developmental Analysis of Control Beliefs. In A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge: University Press, s. 69 – 113.
- Grob, A., & Flammer, A. (1999). Macrosocial Context and Adolescent's Perceived Control. In Alsaker, F. D., & Flammer, A. (Eds.), *The Adolescent Experience. European and American Adolescents in the 1990s*. London: Lawrence Erlbaum Associates, s. 99–113.

- Grob, A., Stetsenko, A., Sabatier, C., Botcheva, L., & Macek, P. (1999). A Cross-National Model of Subjective Well-Being in Adolescence. In Alsaker, F. D., & Flammer, A. (Eds.), *The Adolescent Experience. European and American Adolescents in the 1990s*. London: Lawrence Erlbaum Associates, s. 115–130.
- Hanžlová, M., & Macek, P. (2008). Zvládací strategie a styly dospívajících. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 43, 1, s. 3–22.
- Lazarus, R. S. (1993). From psychological stress to the emotions: A History of Changing Outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44, s. 1–21.
- Lovaš, L. (1997). Typológia stratégií sociálneho správania v náročných životných situáciách. In Lovaš, L., & Výrost, J. (Eds.), *Stratégie správania v náročných životných situáciách*. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, s. 47–60.
- Macek, P. (1998a). Euronet Pilot Study: Posuzování vlastního vlivu v různých oblastech života adolescentů. *Zprávy – Psychologický ústav AV ČR*, 4, 8.
- Macek, P. (1998b). Euronet Pilot Study: Reakce českých adolescentů na jejich obtíže a problémy. *Zprávy – Psychologický ústav AV ČR*, 4, 7.
- Medved'ová, L. (1996). Štruktúry sebaocenenia a lokalizácia kontroly ako moderátory zvládania stresu u pubescentov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 31, 2, s. 120–134.
- Nakonečný, M. (1997). *Encyklopedie obecné psychologie*. Academia, Praha.
- Seiffge-Krenke, I. (1995). *Stress, Coping and Relationships in Adolescence*. Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates.

Údaje o autorech:

Mgr. Martina Hanžlová, doktorandka (sociální psychologie) na Katedře psychologie FSS MU v Brně. Odborné zájmy: adolescence, důvěra, psaní deníků.

Prof. PhDr. Petr Macek, CSc., vedoucí Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny FSS MU, Katedra psychologie FSS MU v Brně. Odborné zájmy: adolescence, emerging adulthood, sociální psychologie, identita.

Kontaktní údaje (Martina Hanžlová):

e-mail: martina.hanzlova@gmail.com

adresa: Katedra psychologie Fakulta sociálních studií MU, Joštova 10, 602 00 Brno

Hanžlová, M., Macek, P. (2009). Vztah mezi styly zvládání, přesvědčením o vlastním vlivu a problémy dospívajících. *E-psychologie* [online]. 3(1), [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/hanzlova_et al.pdf>. ISSN 1802-8853.